

تعاون، سال بیست و یکم، دوره جدید، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده^۱

مجید حضرتی^۲، بتول مجیدی^۳، دکتر بیژن رحمانی^۴

تاریخ دریافت: ۸۹/۶/۱ تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۲/۱۸

چکیده

مطالعه نقش تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصادی هر منطقه و شناسایی امکانات و محدودیتهای موجود در این زمینه اهمیت فراوانی دارد و می تواند در بهبود عملکرد تعاونیها و توسعه روستایی مؤثر باشد. در همین راستا مقاله حاضر به بررسی تأثیر تعاونیهای کشاورزی بر توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده - که از مناطق مهم کشاورزی در شهرستان خدابنده و استان زنجان است - در قالب تحلیل SWOT (سوات) در سال ۱۳۸۸-۸۹

۱. این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «نقش تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی» است که با حمایت معاونت پژوهش، آموزش و کارآفرینی تعاونیهای وزارت تعاون انجام شده است.

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی

e-mail: hazratimajid@gmail.com

۳. عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی

۴. دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی

پرداخته است. بر این اساس نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای پیش روی تعاونی به کمک روش دلفی شناسایی شده و برپایه آن، راهبردهای مناسب جهت بهبود عملکرد تعاونیها ارائه گردیده است. جامعه آماری ۱۵۵ شرکت تعاونی کشاورزی را با ۱۱۳۰ نفر عضو در نقاط روستایی در برمی گیرد که از این میان به طور تصادفی ۳۵ شرکت تعاونی با ۲۵۰ نفر عضو به عنوان نمونه انتخاب شدند و سپس در هر شرکت تعاونی ۲ پرسشنامه تکمیل گردید. تعداد ۷۰ پرسشنامه نیز در بین افراد غیر عضو تعاونی توزیع و اطلاعات مورد نیاز به دست آمد.

نتایج نشان داد که بخش تعاون توانایی حل مشکلات اقتصاد روستایی را دارد، اما برخی عوامل مانع پیشرفت کار آنها می شوند که علاوه بر ضعف اقتصاد روستایی، ناشی از موانع ساختاری و ضعف سیاستگذاری ملی و منطقه‌ای هستند. برای بهبود عملکرد تعاونی، وزارت تعاون باید شعاع عملکردی خود را افزایش دهد و بازنگری جدی در سیاستهای نظارتی و تسهیلاتی، به ویژه در سطح روستا و کشاورزی، به عمل آورد.

کلیدواژه‌ها:

تعاونی کشاورزی، اقتصاد روستایی، بخش مرکزی خدابنده، تحلیل SWOT، روش دلفی

مقدمه

تعاونی یک مؤسسه خودمختار و مبتنی بر اتحاد داوطلبانه اشخاص برای برآورده ساختن نیازهای عمومی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آرزوها از طریق یک مالکیت مشترک و تحت کنترل دموکراتیک شرکت می باشد (Sonja, 2008, 2169). اصل مهم در تعاون، مشارکت اعضا برای رسیدن به هدف مشترک است. بدین ترتیب، اعضا در ساختار تعاونی در حکم استفاده کننده هستند نه سرمایه گذار (James, 2003, 1). در ایران تعاونی به عنوان یکی از سه بخش نظام اقتصادی کشور، طبق اصل ۴۴ قانون اساسی، به فعالیت در بخشهای مختلف اقتصادی می پردازد. کشاورزی نیز از جمله بخشهای مهم اقتصادی است که عموماً معیشت قالب سکونتگاههای روستایی است؛ بنابراین، تعاونی کشاورزی می تواند به ابزاری جهت ایجاد

انگیزه در توسعه اقتصاد روستایی تبدیل شود و به طبع در توسعه اقتصاد کشاورزی و روستایی نقش بسزایی داشته باشد.

براساس اهداف تعیین شده برای بخش تعاون در ماده ۱۰۲ قانون برنامه چهارم توسعه، دولت موظف به توسعه بخش تعاون در اقتصاد ملی بر اساس اصل ۴۴ و ۴۳ قانون اساسی است. همچنین بنابر سیاستهای کلی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری، سهم بخش تعاون در اقتصاد تا پایان برنامه پنجم توسعه باید از ۳ درصد کنونی به ۲۵ درصد برسد. این در حالی است که آمارها نشان می دهد در سال ۲۰۰۷ بیش از ۸۰۰ میلیون نفر، یعنی بیش از ۱۰٪ مردم جهان، عضو تعاونی بوده اند (www.ica.coop) در صورتی که در ایران تا سال ۲۰۰۷ (۱۳۸۶)، حدود ۲۶۳۹۶۴۱ نفر (یعنی ۳/۷٪ از مردم) عضو تعاونی بوده اند (دفتر آمار و فناوری اطلاعات وزارت تعاون، ۱۳۸۶). بنابراین ارقام موجود نشان دهنده کمبود زیرساختها و برنامه ریزی در کشور جهت توسعه تعاونی می باشد.

به هر روی تعاون یکی از مسائل مهم اقتصادی و اجتماعی در سطوح مختلف شهری و روستایی است. با توجه به اینکه در فعالیتهای مبتنی بر تعاون، بخشهای مختلف اقتصادی صنعت، خدمات و کشاورزی مطرح هستند، لذا مطالعات متعددی از ابعاد گوناگون در این زمینه انجام شده است. این در حالی است که در زمینه ارزیابی عملکرد تعاونیها در قالب مدل SWOT پژوهشی انجام نشده و لذا در این مقاله از این منظر به موضوع نگاه می شود به هر حال، در ادامه به برخی از مطالعات مرتبط پرداخته می شود.

معصومی (۱۳۸۵) با بررسی تحول پذیری فضاهای روستایی با تأکید بر نقش تعاونیهای تولید کشاورزی، به این نتیجه رسید که تعاونیها در زمینه حفظ محیط زیست، بهینه سازی مصرف آب، جلوگیری از آلودگی منابع آب و خاک و رشد اقتصاد روستایی توانسته اند با محیط تعامل برقرار و به بهبود وضعیت کمک کنند.

کیانی مهر (۱۳۷۹) نقش شرکتهای تعاونی کشاورزی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار را مورد بررسی قرار داد. وی به این نتیجه رسید که بین

عضویت در شرکت تعاونی و سطح دانش فنی، عملکرد در واحد هکتار، درآمد خالص، دسترسی به نهاده ها و اخذ وام بانکی رابطه معنی دار مثبتی وجود دارد.

جین و ژو (Jin & Zhou, 2010) با مطالعه وضعیت تولیدات غذایی و کیفیت آن در کشور چین دریافتند که برای تقویت امنیت غذایی و استاندارد نمودن کیفیت آن باید تعاونیهای کشاورزی را توسعه دهند.

اوزدمیر (Özdemir, 2005) وضعیت سهامداران در تعاونیهای کشاورزی ترکیه را ارزیابی کرد و نشان داد که دلایل ناکامی این شرکتها ضعف در اموری مانند سرمایه، یکپارچه سازی، آموزش و پژوهش، مدیریت، قانون و ممیزی می باشد.

قنبری و همکارانش (۱۳۷۹) یکی از راههای کاهش فعالیتهای بخش دولتی و خصوصی در مدیریت کشور را توسعه تعاونیها می دانند. آنها پیشنهاد می کنند که برای عملکرد بهتر تعاونیها دولت باید با نقش نظارتی و برنامه ریزی، شرایط و امکانات لازم را جهت تشویق بخش خصوصی به فعالیت در قالب تعاونی فراهم کند تا از این طریق نظارت دولت بر فعالیتهای اقتصادی کشور افزایش و نیز فضای رقابتی ناسالم و نابرابر کاهش یابد.

براساس مطالعه ورنر (Werner, 1979) تعاونیهای کشاورزی ۵۳٪ سهم بازارهای کشاورزی در غرب آلمان را در اختیار دارند. وی به منظور توسعه فعالیتهای تعاونی در سایر نقاط کشور آلمان، توسعه و ترویج تعاونیهای خودیار را پیشنهاد می کند.

به طور کلی بررسی نتایج مطالعات مبین نقش مهم تعاونیها در زمینه های مختلف مانند حفظ محیط زیست، بهینه سازی مصرف آب، جلوگیری از آلودگی منابع آب و خاک، بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان و تقویت امنیت غذایی است. بنابراین به نظر می رسد برای عملکرد بهتر تعاونیها، دولت باید با نقش نظارتی و برنامه ریزی، شرایط و امکانات لازم را جهت گسترش و توسعه تعاونیها فراهم سازد. بنابراین با عنایت به آنچه گفته شد، سازماندهی و توسعه تعاونیها که با هدف تأمین سرمایه، اشتغالزایی، گسترش مکانیزاسیون و برخورداری کشاورزان از حمایتهای دولتی انجام شده است، یکی از راه حل های اقتصادی جهت کاهش

مشکلات ساختاری و معیشتی در سکونتگاههای روستایی منطقه به شمار می رود. با این حال، با گذشت بیش از یک دهه از تأسیس تعاونیهای کشاورزی متعدد در این بخش، مشکلات کشاورزی در این منطقه - که مهمترین آنها کمبود سرمایه و اعتبارات، مشکل بیمه، ضعف مکانیزاسیون و کمبود اشتغال می باشد- همچنان به قوت خود باقی است و تعاونیهای کشاورزی موفقیت چندانی در رفع این مشکلات کسب نکرده اند و بنابراین مهمترین مسئله در این زمینه شناسایی موانع و محدودیتهای موجود بر سر راه فعالیتهای تعاونی است. در وهله اول، حل این مسئله که چرا تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی منطقه موفق نبوده اند می تواند کمک مؤثری در بهبود وضعیت اقتصادی تعاونیها و همچنین اقتصاد روستایی بکند. این کار در ابتدا نیازمند شناسایی وضعیت اقتصادی و اجتماعی و ویژگیهای طبیعی منطقه و نیز شناخت خصوصیات سازمانی شرکتهای تعاونی است تا براساس آن نقاط قوت و ضعف، فرصتها و تهدیدهای پیش روی تعاونیها شناسایی گردد و راهبردهای لازم جهت رفع مشکلات تعاونیها و استفاده از پتانسیلهای موجود جهت ارتقای سطح عملکردی تعاونیها به طور خاص و سکونتگاههای روستایی به طور عام ارائه شود.

مطالعه وضعیت تعاونیها در بخش مرکزی شهرستان خدابنده نیز نشاندهنده کمبود تعاونیها و برنامه های مختلف اقتصادی در این زمینه است. در این بخش تا سال ۱۳۸۸، حدود ۲۱۰۰ نفر عضو تعاونی بوده اند (دفتر آمار اداره تعاون شهرستان خدابنده، ۱۳۸۸). با توجه به جمعیت ۸۴۳۶۱ نفری این بخش، حدود ۲/۴٪ مردم عضو تعاونی هستند که این رقم پایین تر از میانگین کشوری است.

بخش مرکزی شهرستان خدابنده یکی از مناطق مهم کشاورزی در این شهرستان می باشد به طوری که براساس آمارهای اداره جهاد کشاورزی شهرستان، این بخش از نظر سطح اشتغال و تولیدات کشاورزی، رتبه اول را در شهرستان دارد (اداره جهاد کشاورزی شهرستان خدابنده، ۱۳۸۸). اما نقاط روستایی در این منطقه، مانند سایر سکونتگاههای روستایی شهرستان خدابنده و استان زنجان، با مشکلات متعددی از قبیل محدودیت اراضی یکپارچه،

کمبود سرمایه، ناتوانی در اخذ تسهیلات بانکی، ضعف مکانیزاسیون، ضعف بیمه کشاورزی، کمبود تجهیزات کشاورزی و... مواجه می باشند (همان منبع). وجود مشکلات ساختاری در سکونتگاههای روستایی و بخش کشاورزی از یک سو و از سوی دیگر برخورداری از شرایط طبیعی و انسانی مساعد از قبیل: اراضی هموار و خاک حاصلخیز، اقلیم مناسب، جوانی جمعیت و روابط فضایی مناسب بین سکونتگاهها، نشاندهنده کمبود زیرساختها و ضعف برنامه ریزی منطقه ای و محلی و نهایتاً عدم شکوفایی اقتصادی منطقه هستند.

باتوجه به مطالب فوق، این مطالعه با هدف بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده شکل گرفت.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توصیفی و تحلیلی می باشد که به بررسی وضعیت اقتصادی تعاونیهای کشاورزی در نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده پرداخته است. اطلاعات مورد نیاز به صورت میدانی و از طریق تکمیل پرسشنامه بین اعضا در سال ۱۳۸۸-۸۹ به دست آمد. جامعه آماری شامل ۱۵۵ شرکت تعاونی با ۱۱۳۰ نفر عضو می باشد. این تعداد تعاونی در ۴۶ نقطه روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده مستقرند. با توجه به زیاد بودن تعداد تعاونی و نقاط روستایی، ۱۰ نقطه روستایی به صورت نمونه گیری تصادفی انتخاب شدند. در این نقاط روستایی ۳۵ شرکت تعاونی با ۲۵۰ نفر عضو وجود دارد. در نهایت، اطلاعات مورد نیاز از طریق تکمیل ۲ پرسشنامه در هر شرکت تعاونی و ۷۰ پرسشنامه بین کشاورزان روستایی غیر عضو تعاونی (تحت عنوان سایر کشاورزان) جمع آوری گردید (حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران به دست آمد). به منظور بررسی روایی محتوای پرسشنامه ها از نظر مشاوران و کارشناسان تعاونی و استادان دانشگاه استفاده شد. پایایی پرسشنامه ها نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ^۱ برابر ۰/۹۱ محاسبه شد که مبین پایایی و اعتبار پرسشنامه است.

$$1.\alpha = \frac{k}{k-4} \left[1 - \frac{\sum_{i=1}^k S_i^2}{\sigma^2} \right]$$

پرسشنامه مورد استفاده شامل فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای شرکتهای تعاونی می باشد که شاخصهای آن براساس دیدگاههای جامعه آماری وزن دهی و اولویت بندی شده است تا براساس آن به تبیین راهبردهای های مناسب پرداخته شود. اما با توجه به اینکه توزیع پرسشنامه به تنهایی بازگو کننده تمام مسائل نیست، از این رو جهت رسیدن به نتایج درست، از روش دلفی استفاده گردید. بر اساس این روش، ابتدا پرسشنامه اولیه بین نمونه ها توزیع شد و در مرحله بعد دیدگاههای مختلف اعضای نمونه ها به یکدیگر اطلاع داده شد. بعد از مطلع شدن اعضا از دیدگاههای یکدیگر، نسبت به جمع آوری دیدگاههای جدید آنان اقدام گردید. جهت اولویت بندی نتایج پرسشنامه، ابتدا مجموع امتیازات هر کدام از سئوالات بر اساس نظر جامعه آماری محاسبه و سپس میانگین مجموع امتیازات در قالب میانگین وزنها از آن استخراج گردید. امتیاز بندی سئوالات براساس درجه اهمیت آنها برای پاسخ دهندگان شامل ۵ گزینه (با امتیاز) می باشد که بدین قرار است: خیلی زیاد (با امتیاز ۵)، زیاد (با امتیاز ۴)، متوسط (با امتیاز ۳)، کم (با امتیاز ۲) و خیلی کم (با امتیاز ۱). در مرحله بعد درصد فراوانی میانگین استخراج شده از دیدگاههای جامعه آماری در قالب وزن نسبی به دست آمد و جهت اولویت بندی گزینه ها مورد استفاده قرار گرفت. در مرحله آخر جهت اولویت بندی نهایی عوامل چهارگانه براساس نظر مصاحبه شوندگان، برای هر گروه ضریب اهمیتی بین ۰ تا ۱ در نظر گرفته شد. بدین ترتیب برای نظر کشاورزان عضو تعاونی ضریب ۰/۶ و برای نظر سایر کشاورزان ضریب ۰/۴ در نظر گرفته شد.

چنانکه در بالا گفته شد، به منظور شناسایی مهمترین نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای تعاونیهای نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده از تحلیل SWOT استفاده شد. این تحلیل ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصتهای موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعفها و قوتهای داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است (مرادی مسیحی، ۱۳۸۴، ۴۰). این امور از طریق بازشناسی و طبقه بندی قوتها و ضعفهای درون سیستمی؛ بازشناسی و طبقه بندی فرصتها و تهدیدهای

برون سیستمی؛ تکمیل ماتریس SWOT و تدوین راهبردهای گوناگون برای هدایت سیستم در آینده صورت می‌گیرد (گلکار، ۱۳۸۴، ۴۹). در واقع این مدل، نقاط قوت^۱ و ضعف^۲ درون منطقه‌ای را با فرصتها^۳ و تهدیدهای^۴ برون منطقه‌ای انطباق و براساس آن راهبردی های مناسب را جهت هدایت بهتر سیستم در آینده ارائه می‌دهد. در جدول ۱ ماتریس SWOT آورده شده است.

جدول ۱. ماتریس SWOT و نحوه تعیین راهبردها

تهدیدها	فرصتها	تحلیل SWOT
راهبرد تنوع ST	راهبرد تهاجمی SO	نقاط قوت
راهبرد تدافعی WT	راهبرد بازنگری WO	نقاط ضعف

مأخذ: عطایی، ۱۳۸۸، ۲۴۹

همان گونه که ماتریس فوق نشان می‌دهد، بر اساس تحلیل سوات، چهار نوع راهبرد زیر قابل ارائه است:

راهبرد تهاجمی (SO): در راهبرد تهاجمی تمرکز بر نقاط قوت و فرصتهاست. در این راهبرد بر روی مزیت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای موجود تأکید می‌شود.

راهبرد تنوع (ST): در راهبرد تنوع بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی تأکید می‌شود. بنابراین در راهبرد تنوع سعی می‌شود از طریق قوت‌های موجود، تهدیدهای بیرونی به حداقل برسد.

راهبرد بازنگری (WO): در راهبرد بازنگری با تأکید بر نقاط ضعف درونی، در جهت بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی برای رفع نقاط ضعف فراوری تعاونیهای کشاورزی تلاش می‌شود.

راهبرد تدافعی (WT): راهبرد تدافعی بیشتر آسیب پذیری منطقه را مورد توجه قرار می‌دهد. در این راهبرد بر رفع نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی تأکید می‌شود.

1. Strengths
2. Weakness
3. Opportunities
4. Threats

شایان ذکر است که محاسبات انجام شده در مطالعه با استفاده از نرم افزار SPSS صورت پذیرفت.

نتایج و بحث

در جداول ۲ تا ۵ نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای فراروی تعاونیها برپایه دیدگاه پاسخ گویان در نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده ارائه شده است. مطابق نتایج به دست آمده، عوامل داخلی بیش از عوامل خارجی در عملکرد تعاونیها تأثیر می گذارند و در این زمینه روی عوامل سرمایه، نیروی انسانی و ساختار شرکت بیشتر از عوامل محیطی و کالبدی روستاها و برون منطقه‌ای تأکید شده است. براساس تحلیل نهایی SWOT، ۱۷ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت و ۱۶ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیتها و تنگناهای پیش روی تعاونیها در محدوده مورد مطالعه جهت رسیدن به وضع مطلوب وجود دارد. اهمیت این مرحله، در تبدیل نمودن شاخصهای کیفی به کمی از طریق مصاحبه و ارزش گذاری پاسخها و اولویت بندی آنهاست.

جدول ۲. رتبه بندی نقاط قوت تعاونیهای محدوده مورد مطالعه بر اساس دیدگاه پاسخ گویان

رتبه نهایی	کشاورزان عضو تعاونی				سایر کشاورزان				نقاط قوت
	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	
۲	۳	۴۹	۳/۷	۲۶۶	۱	۴۶	۴/۴	۳۱۷	S ₁ : وجود مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی
۱	۱	۵۱	۳/۸	۲۷۴	۲	۴۵	۴/۲	۳۰۸	S ₂ : برخورداری از تسهیلات دولتی جهت گسترش تجهیزات و فعالیتهای کشاورزی
۴	۵	۴۶	۳/۵	۲۵۲	۴	۴۱	۴	۲۸۸	S ₃ : تولید اشتراکی و کاهش هزینه های تولید
۹	۹	۳۸	۱/۸	۱۳۰	۹	۳۱	۲/۵	۱۸۰	S ₄ : جذب و پس انداز سرمایه های اندک کشاورزان به عنوان پستوانه مالی شرکت
۸	۸	۴۲	۲/۱	۱۵۱	۸	۳۳	۲/۷	۱۹۴	S ₅ : برگزاری جلسات مجمع عمومی و انتخابات درون سازمانی
۶	۶	۴۵	۲/۸	۲۰۲	۵	۳۸	۳/۷	۲۶۶	S ₆ : آموزش اعضا در زمینه ساختار و قوانین تعاونی
۷	۷	۴۳	۲/۷	۱۹۵	۷	۳۵	۳	۲۰۹	S ₇ : نگرش مثبت اعضا نسبت به نوآوری در تولید
۳	۲	۴۹	۳/۸	۲۷۲	۳	۴۴	۴/۲	۳۰۲	S ₈ : نزدیکی به شهر و سهولت مراجعه به ادارات مربوطه
۵	۴	۴۸	۳/۶	۲۶۰	۶	۳۸	۳/۷	۲۶۶	S ₉ : بهره گیری از تجارب و مشاوره مدیران واحدهای مشابه

مأخذ: یافته های تحقیق

نگاهی به رتبه بندی نهایی نقاط قوت تعاونیهای منطقه مورد مطالعه نشاندهنده آن است که مهمترین نقاط قوت این تعاونیها به ترتیب عبارتند از: برخورداری از تسهیلات دولتی جهت گسترش تجهیزات و فعالیتهای کشاورزی (S₂)، وجود مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی (S₁)، نزدیکی به شهر و سهولت مراجعه به ادارات مربوطه (S₈)، تولید اشتراکی و

کاهش هزینه های تولید (S_3)، بهره گیری از تجارب و مشاوره مدیران واحدهای مشابه (S_9)، آموزش اعضا نسبت به ساختار و قوانین تعاونی (S_6)، نگرش مثبت اعضا نسبت به نوآوری در تولید (S_7)، برگزاری جلسات مجمع عمومی و انتخابات درون سازمانی (S_5) و جذب و پس انداز سرمایه های اندک کشاورزان به عنوان پشتوانه مالی شرکت (S_4).

عمده ترین نقاط ضعف تعاونیهای مورد بررسی به همراه ترتیب اولویت آنها در

جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. رتبه بندی نقاط ضعف تعاونیهای محدوده مورد مطالعه بر اساس دیدگاه پاسخ گویان

رتبه نهایی	کشاورزان عضو تعاونی				سایر کشاورزان				نقاط ضعف
	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	
۱	۱	۴۳	۴/۱	۲۹۵	۱	۴۶	۴/۸	۳۴۵	W_1 : افزایش کمی تعداد تعاونیها بدون توجه به تعداد اعضا و وضعیت کیفی آنها
۲	۳	۴۰	۳/۸	۲۷۴	۲	۴۵	۴/۸	۳۴۶	W_2 : مشکل دیوانسالاری و ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات
۴	۵	۳۵	۳/۵	۲۵۲	۴	۴۳	۴/۱	۲۹۵	W_3 : بالا بودن نسبت زنان و سالخوردگان عضو تعاونیها
۷	۴	۳۸	۳/۷	۲۶۶	۸	۳۴	۲/۶	۱۹۴	W_4 : برداشت نادرست اعضا از تعاونی و انتظارات نابه جا از سازمانهای مربوطه
۳	۲	۴۲	۴	۲۸۸	۳	۴۴	۴/۵	۳۲۴	W_5 : ناپایداری کشاورزی و عدم توانایی برخی تعاونیها در باز پرداخت اعتبارات
۸	۸	۳۰	۲/۵	۱۸۰	۷	۴۰	۲/۸	۲۰۲	W_6 : عدم رعایت اصول و قوانین تعاونی به علت عدم جدیت و ضعف آموزش
۹	۹	۲۸	۱/۵	۱۰۸	۹	۳۵	۱/۶	۱۱۶	W_7 : وجود اختلاف سلیقه در بین اعضای
۵	۶	۳۳	۳/۲	۲۳۰	۵	۴۵	۴	۲۸۱	W_8 : نداشتن مهارت در زمینه روشهای نوین تولید
۶	۷	۳۳	۳/۲	۲۳۰	۶	۴۳	۳/۷	۲۶۶	W_9 : تخلفات برخی تعاونیها نسبت به تغییر محل سکونت و فعالیت

مأخذ: یافته های تحقیق

چنانکه از اطلاعات جدول ۳ بر می آید، مهمترین نقاط ضعف تعاونیها در نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده به ترتیب اهمیت، فاکتورهای W_1 ، W_2 ، W_3 ، W_5 ، W_8 ، W_4 ، W_6 و W_7 بیان شده‌اند.

بنابر نظر پاسخ گویان، فرصتهایی نیز فراروی تعاونیهای نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده قرار دارد که به شرح جدول ۴ است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که مهمترین فرصت پیش روی این تعاونیها، حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل ۴۴ قانون اساسی می باشد که باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. مطابق دیدگاه پاسخ گویان و با توجه به رتبه نهایی، فرصتها به ترتیب اهمیت عبارتند از: اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونیها در رابطه با طرح توجیهی آنها، تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این بخش، انجام مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون در اقتصاد و سایر ابعاد جامعه، انجام مطالعات و بررسیهای فنی و اقتصادی توسط مشاوران ذیصلاح، همکاری سازمانهای مختلف با وزارت تعاون جهت رفع مشکلات تعاونیها، وجود وزارتخانه مستقل جهت حمایت از این بخش و برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمانهای مربوطه برای اعضای تعاونی.

جدول ۴. رتبه بندی فرصتهای فرا روی تعاونیهای محدود مورد مطالعه بر اساس دیدگاه پاسخ گویان

رتبه نهایی	کشاورزان عضو تعاونی				سایر کشاورزان				فرصتها
	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	
۱	۲	۴۳	۴/۳	۳۰۹	۲	۴۱	۴/۵	۳۲۴	O ₁ : حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل ۴۴ قانون اساسی
۷	۸	۳۵	۲/۱	۱۵۳	۷	۳۳	۲/۸	۲/۸	O ₂ : وجود وزارتخانه مستقل جهت حمایت از این بخش
۳	۱	۴۵	۴/۶	۳۳۰	۴	۴۰	۴/۱	۲۵۰	O ₃ : تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری در این بخش
۸	۷	۳۶	۲/۷	۱۹۴	۸	۳۲	۲/۷	۱۹۴	O ₄ : برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمانهای مربوطه برای اعضای تعاونی
۲	۴	۴۰	۴	۳۳۱	۱	۴۲	۴/۸	۳۵۲	O ₅ : اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونیها در رابطه با طرح توجیهی آنها
۵	۵	۳۹	۳/۹	۲۸۲	۵	۳۸	۴	۲۸۸	O ₆ : انجام مطالعات و بررسیهای فنی و اقتصادی توسط مشاوران ذیصلاح
۶	۶	۳۷	۳	۲۱۶	۶	۳۵	۳/۳	۲۳۸	O ₇ : همکاری سازمانهای مختلف با وزارت تعاون جهت رفع مشکلات تعاونیها
۴	۳	۴۲	۴/۳	۳۰۹	۳	۴۰	۴/۲	۳۰۲	O ₈ : انجام مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون در اقتصاد و سایر ابعاد جامعه

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شناسایی و رتبه بندی تهدیدهای پیش روی تعاونیهای محدود مورد مطالعه (جدول

۵) حاکی از آن است که به ترتیب اهمیت فاکتورهای T₂، T₇، T₁، T₃، T₄، T₆ و T₅ از

مهمترین تهدیدهایی هستند که تعاونیهای منطقه باید در مورد آنها تدابیر لازم را بیندیشند.

جدول ۵. رتبه بندی تهدیدهای فراروی تعاونیهای محدوده مورد مطالعه بر اساس دیدگاه

پاسخ گویان

رتبه‌نمایی	کشاورزان عضو تعاونی				سایر کشاورزان				تهدیدها
	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	رتبه	وزن نسبی	میانگین وزنها	مجموع وزنها	
۳	۱	۴۷	۴/۴	۳۱۶	۵	۳۴	۴/۱	۲۹۵	T ₁ : ضعف حمایت دولت از فعالیتهای تعاونی به طور مستمر
۱	۲	۴۵	۴/۱	۲۹۵	۱	۳۸	۴/۳	۳۱۶	T ₂ : پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمانهای مربوطه روی کیفیت کار تعاونیها به ویژه در سطح روستاها
۴	۵	۴۳	۳/۸	۲۷۴	۳	۳۶	۴/۳	۳۰۹	T ₃ : بالا بودن میزان کارمزد بانکی در زمینه تسهیلات دریافتی
۵	۳	۴۵	۴/۱	۲۸۹	۶	۳۳	۳/۸	۲۸۱	T ₄ : مصادره اموال شرکت توسط بانک به علت عدم پرداخت بموقع اقساط
۷	۷	۳۹	۳/۱	۲۳۷	۷	۳۱	۳/۵	۲۵۲	T ₅ : محدود بودن شعاع عملکردی وزارت تعاون در زمینه ارائه تسهیلات به تعاونیها
۶	۶	۴۲	۳/۶	۲۶۲	۴	۳۴	۴/۱	۲۹۸	T ₆ : عدم برگزاری کلاسهای آموزشی در رابطه با تخصص و گرایش تعاونیها
۲	۴	۴۴	۴/۲	۲۸۳	۲	۳۸	۴/۵	۳۰۵	T ₇ : قرار نداشتن شرکتهای تعاونی زیرپوشش بیمه وزارت تعاون

مأخذ: یافته های تحقیق

به طور کلی نتایج تحلیل SWOT نشان می دهد که کشاورزان عضو تعاونی بیشتر روی نقاط ضعف و تهدیدها تأکید داشتند. این افراد نقاط قوت و فرصت را کم اهمیت جلوه داده و نسبت به وضع موجود ناراضی بودند. بنابراین مؤلفه های O₅, W₁, S₁ و T₂ به عنوان مهمترین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید از نظر کشاورزان عضو تعاونی می باشند. این در حالی است که سایر کشاورزان روستا، بر فرصتهای پیش روی تعاونی تأکید داشته و حمایت بخش تعاون از کشاورزان را بسیار مؤثر در کار کشاورزی می دانستند. بنابراین براساس نظر این گروه از جامعه آماری، مؤلفه های O₃, W₁, S₂ و T₁ به ترتیب به عنوان مهمترین نقاط قوت، ضعف،

فرصت و تهدید برای توسعه فعالیتهای تعاونی کشاورزی در منطقه می باشند. براساس وزن نسبی جداول ۲، ۳، ۴ و ۵، در نقاط قوت و فرصت مؤلفه هایی که وزن نسبی آنها، کمتر از ۳۵٪ بوده، نامطلوب بوده‌اند و جهت ارتقای آنها باید تلاش شود. همچنین در زمینه نقاط ضعف و تهدیدها، مؤلفه هایی که وزن نسبی آنها بیشتر از ۳۵٪ بوده، نامطلوب بوده‌اند و نیازمند توجه جدی جهت برطرف شدن می باشند.

تدوین راهبردهای توسعه

براساس تحلیل جداول ۲، ۳، ۴ و ۵، در تدوین راهبردها غالباً مسائل بازنگری و رفع نواقص و کمبودهای موجود در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار خواهند گرفت. بنابراین راهبردهای ارائه شده بیشتر از نوع تدافعی و بازنگری خواهند بود. عمده ترین راهبردهای ارائه شده در این زمینه عبارتند از:

۱. راهبرد تهاجمی (SO)

همان گونه که قبلاً نیز اشاره شد، در راهبرد تهاجمی بر روی مزیت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه ای موجود تأکید می شود. بر این اساس راهکارهای مناسب جهت بهره برداری از برتریهای موجود به شرح زیر است:

- حمایت دولت از تعاونیهای کشاورزی بر اساس اصل ۴۴ قانون اساسی جهت بهبود وضع سرمایه و اعتبارات روستایی و توسعه مشارکت در نقاط روستایی به منظور توسعه فعالیتهای کشاورزی؛

- جذب سرمایه از طریق تشویق و حمایت از بخش خصوصی و سرمایه گذاران شهری با اعطای تسهیلات ویژه به آنها جهت سرمایه گذاری در گسترش تعاونیهای کشاورزی؛

- اعطای تسهیلات کم بهره به طرحهای توجیهی براساس توان مالی شرکتهای تعاونی و میزان گردش سرمایه آنها در دوره سال مالی؛

- تشویق تعاونیها به پذیرش اعضای جدید با آسان نمودن شرایط پذیرش عضو جدید و اعطای تسهیلات در این باره؛

- تأکید بر مشارکت اعضا و تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه های تولید و استفاده بهینه از منابع و ابزار تولید جهت ارتقای سطح کشاورزی نقاط روستایی.

۲. راهبرد تنوع (ST)

در راهبرد تنوع سعی بر آن است که از طریق قوت‌های موجود، تهدیدهای بیرونی به حداقل برسد. راهبرد های قابل ارائه تنوع در این مطالعه عبارتند از:

- افزایش شعاع عملکردی وزارت تعاون و توجه به مسائل ساختاری-کارکردی اقتصاد روستایی و کشاورزی؛

- حمایت و توجه به خلاقیتها و نوآوری های کشاورزی جهت توسعه تولیدات کشاورزی و افزایش درآمد روستا؛

- برگزاری کلاسهای آموزشی در دو سطح عمومی و تخصصی به منظور توجیه کشاورزان نسبت به ساختار این نوع تعاونیها و چگونگی انطباق آن با تخصص تعاونی مورد نظر؛

- حضور سالانه کارشناسان تعاونی در جلسات مجمع عمومی شرکتها جهت بررسی وضعیت این شرکتها و تشویق آنها به کاربرد روشهای نوین تولید و اعطای تسهیلات ویژه در این مورد.

۳. راهبرد بازنگری (WO)

راهبرد بازنگری سعی در بهره گیری از فرصتهای بیرونی جهت رفع نقاط ضعف فراروی تعاونیهای کشاورزی دارد؛ با این وصف راهبردهای زیر قابل ارائه می باشد:

- بازنگری در افزایش کمی تعاونیها، به ویژه در بخش کشاورزی بدون توجه به کیفیت کار آنها، افزایش تعداد اعضا و بهبود ساختار اعضای تشکیل دهنده از لحاظ سنی و جنسی و مهارت و آگاهی؛

- بازنگری در زمینه روابط اداره تعاون با سازمانهای دولتی و خصوصی جهت رفع مشکل تعاونیها با تأکید جدی بر کاهش دیوانسالاری جهت دریافت تسهیلات؛

- بازنگری در نحوه نظارت و تعیین قوانین مربوط به تشکیل جلسات مجمع عمومی شرکتهای تعاونی در نقاط روستایی با توجه به وجود اختلاف سلیقه در بین اعضا به علت تفاوت های جنسی، سنی و سطح آگاهی آنها جهت رسیدن به نتایج مورد قبول اعضای شرکت؛

- نظارت بر اعضای شرکتهای تعاونی در زمینه تغییر محل سکونت از روستا به شهر که نگرش منفی کشاورزان نسبت به نحوه فعالیت تعاونیها در محیط روستایی را به دنبال دارد؛

- بازنگری در نحوه برگزاری کلاسهای آموزشی و توجیهی برای اعضای تعاونیها در زمینه اصول، وظایف و ساختار تعاونیهای زیر پوشش وزارت تعاون و نوع و چگونگی تسهیلات دریافتی از این نهاد جهت رفع ابهامات و انتظارات نادرست اعضا از این نوع تعاونیها.

۴. راهبرد تدافعی (WT)

این راهبرد بر رفع نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی تأکید دارد. در این رابطه راهبردهای زیر ارائه می شود:

- ارتقای مدیریت و نظارت وزارت تعاون و سازمانهای مرتبط با آن در زمینه بهبود کیفی فعالیت تعاونیهای کشاورزی در سطح روستا از طریق نهادهای محلی و تشکیل و سازماندهی اتحادیه های تعاونی در سطح منطقه؛

- برگزاری همایشهای ملی و منطقه ای جهت گسترش فرهنگ تعاون و فعالیتهای مبتنی بر آن در نقاط روستایی و شهری؛

- کاهش کارمزد بانکی اعتبارات دریافتی تعاونیها به منظور کاهش فشار بر کشاورزان کم درآمد و تشویق کشاورزان به سمت تعاونی؛

- بیمه نمودن کشاورزان عضو تعاونی از طریق وزارت تعاون به علت ناپایداری فعالیتهای کشاورزی در برابر سوانح طبیعی و انسانی، جهت پرداخت اقساط اعتبارات و استفاده مستمر از تسهیلات این وزارتخانه؛

- تبلیغ و اطلاع رسانی از طریق رسانه های جمعی در زمینه مزایا و شرایط تشکیل تعاونیها برای مردم به ویژه کشاورزان نقاط روستایی و همچنین برگزاری جلسات حضوری برای روستاییان جهت اطلاع رسانی در این زمینه.

نتیجه گیری و پیشنهاد

نتایج تحقیق نشان داد که تعاونیها با مشکلات متعددی در زمینه های مختلف ساختاری و عملکردی مواجهند. برخی از این مشکلات به مسائل و مشکلات روستا از جمله پایین بودن سطح امکانات و محرومیت روستا و ضعف زیرساخت ها بر می گردد و برخی نیز ناشی از ضعف عملکرد تعاونیها و ادارات مربوط است. با توجه به تحلیل SWOT، در زمینه عوامل داخلی، دریافت اعتبارات و وجود مشارکت بین بهره برداران جهت کاهش هزینه های تولید و درین عوامل خارجی، حمایت بخش دولتی از گسترش فعالیتهای کشاورزی در قالب تعاونی، بیشترین تأثیر را در موفقیت تعاونیهای کشاورزی داشته اند. این در حالی است که نقاط ضعف بیش از تهدیدها در عدم موفقیت تعاونیها در زمینه توسعه فعالیتهای کشاورزی تأثیر گذار بوده اند. عمده ترین دلایل ناکامی این تعاونیها در وهله اول فقر اقتصادی و درآمد پایین کشاورزان می باشد که مانع از پس انداز و سرمایه گذاری در فعالیتهای کشاورزی می شود. علاوه بر سطح پایین زندگی، عامل دوم پایین بودن سطح سواد و آگاهی اعضاست که باعث به وجود آمدن اختلاف سلیقه در بین اعضا، ناتوانی در اخذ تسهیلات از اداره تعاون و انتظارات به جا از این اداره به علت ناآگاهی از اهداف و وظایف تعاون می شود. علاوه بر عوامل داخلی، مشکلات اقتصادی روستا، محدودیت منابع و زیرساخت ها و نظارت ضعیف وزارت تعاون بر عملکرد تعاون و نحوه ارائه تسهیلات به تعاونیها از دیگر عوامل مؤثر بر عدم موفقیت تعاونیها می باشند که رفع این مشکلات می تواند تعاونیها را در رسیدن به اهداف مورد نظر یاری کند.

به طور کلی نتایج نشان می دهد که تعاونیها توانایی حل مشکلات عملکردی از جمله توسعه اشتغال، تأمین سرمایه و گسترش مکانیزاسیون را دارند، ولی به علت ضعف اقتصادی روستا و محدودیت منابع و زیرساخت ها در این نقاط، تعاونیهای کشاورزی عملکرد ضعیفی داشته اند. بنابراین برای رفع موانع در زمینه عملکرد تعاونیها در محدوده مورد مطالعه موارد زیر توصیه می شود:

- تغییر نحوه تشکیل تعاونی و توجه به کیفیت عملکرد تعاونیها و اصلاح ساختار آنها به جای افزایش کمی از طریق آسان کردن مراحل تشکیل تعاونی و نظارت بر چگونگی از تشکیل آنها؛

- آموزش اعضای تعاونی از طریق نهادهای دولتی مستقر در روستا مثل دهیارها، تعاونی تولید روستایی و غیره؛

- بیمه نمودن شرکتهای تعاونی از طریق وزارت تعاون جهت آسودگی خاطر کشاورزان نسبت به حوادث غیر منتظره با توجه به ریسک ناپذیر بودن فعالیتهای کشاورزی؛
- پرداخت اعتبار در حد توان مالی کشاورزان جهت بازپرداخت آسانتر اقساط اعتبارات دریافتی؛

- گسترش شعاع عملکردی وزارت تعاون در جهت توسعه تأمین اعتبارات و آموزش اعضا؛

- توجه جدی به علل افزایش تعاونیهای غیر فعال و اتخاذ برنامه های مناسب در این زمینه؛

- گسترش مطالعات پژوهشی در زمینه نقش تعاونی در توسعه کشاورزی و جایگاه آن در اقتصاد روستایی؛

منابع

۱. اداره تعاون شهرستان خدابنده (۱۳۸۸)، آمار تعاونیهای شهرستان خدابنده، گزارش منتشر نشده.
۲. اداره جهاد کشاورزی شهرستان خدابنده (۱۳۸۸)، گزارش وضعیت کشاورزی شهرستان خدابنده، گزارش منتشر نشده.
۳. پایگاه اینترنتی اتحادیه بین المللی تعاون (۱۳۸۸)، قابل دسترس در: www.ica.coop.
۴. داده های آماری دفتر آمار و فناوری اطلاعات وزارت تعاون (نامه شماره ۱۴/۶/۷۳۲۷-۸۳ مورخ ۱۳/۸/۱۳۸۶، معاونت طرح و برنامه وزارت تعاون).
۵. عطایی، محمد (۱۳۸۸)، تصمیم گیری چند معیاره، انتشارات دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود.
۶. قنبری، محمود، علی ابراهیم زاده و بهروز قاسمی (۱۳۷۹)، نهضت تعاونی در ایران، انتشارات پایگان، تهران.
۷. کیانی مهر، حمید (۱۳۷۹)، نقش شرکتهای تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
۸. گلگار، کوروش (۱۳۸۴)، مناسب سازی تکنیک تحلیلی سوآت برای کاربرد در طراحی شهری، مجله صفا، ۱۵ (۴۱): ۴۵-۷۴.
۹. مرادی مسیحی، وراز (۱۳۸۱)، برنامه ریزی استراتژیک در کلان شهرها، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
۱۰. معصومی، کاوه (۱۳۸۵)، تحول پذیری فضاهای روستایی با تأکید بر نقش تعاونیهای تولید روستایی (مطالعه تطبیقی در محدوده های روستایی شهرستانهای تربت جام، مرودشت و کبودرآهنگ)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.
11. Jin, S. and J. Zhou (2010), Adoption of food safety and quality standards by China's agricultural cooperatives, *Journal of Zhejiang University*, 6: 1-5.

12.Sonja, N. (2008), Defining the co-operative difference, *Journal of Socio-Economics*, 37: 2168-2177.

13.Özdemir, G. (2005), Cooperative Shareholder relations in agricultural cooperatives in Turkey, *Journal of Asian Economics*, 16: 315-325.

14.Werner, S. (1979), The raiffeisen movement for agricultural cooperation in West Germany, *Journal of Agricultural Administration*, 6(4): 245-251.

